

תפיסות ההלכה בעת החדשה המוקדמת

בשנה הקודמת התמקד מחקרי בפועלה של האליטה המשנית בפולין. בין השאר עסקתי בתגובתו של ר' מיכל מארפטשיק, בעל מוסר ובעל דרשן, למפנה ההלכתי שהתרחש בראשית העת החדשה בפולין שבמסגרתה התחוללה בין השאר המהפכה ההלכתית של הרמ"א, מהפכה שהתבטאה בחיבורו תורת חטאת והגהותיו לשולחן ערוך. תגובתו של ר' מיכל נובעת מתפיסתו את המורשת האשכנזית ואת זיקתה ההדוקה לקהילות המתפתחות במרחב החדש – בערי פולין.

בעקבות זאת נטה מחקרי בימים אלה להתבוננות באופן כללי באקלים התרבותי בפולין, ובקרקוב בעיקר, בשנות השבעים של המאה השש עשרה, על שלל גווניו של האקלים. בעשור זה פולין מתפתחת לקראת אוניברסליזציה הולכת וגוברת, כאשר המסורת האשכנזית הולכת ומשתכחת. בגרמניה הרחוקה יושב ר' חיים מפרידבורג ואיננו מבין את רוח התקופה, כפי שהיא נושבת בפולין, ואת הנסיבות המעוררות את הצורך במחשבה הלכתית חדשה, ומתוך חוסר הבנה זו הוא כותב את חיבורו 'מים חיים' המתאפיין בזעם רב כנגד מפעלו של הרמ"א. לעומת זאת אני מציע שלושה דגמים שונים לשימור מורשת אשכנז ומנהגיה: הלכה, מסורת, סוד. כל דגם כזה מובל בידי אישיות אחת בעיר: הרמ"א, ר' יוסף כ"ץ ור' מיכל מארפטשיק (בהתאמה), הנוקטים כל אחד במתודולוגיה שונה, שאינה עולה בקנה אחד עם חברותיה, למרות שתכלית כולן אחת – לשמר את מורשת אשכנז בעידן של תהפוכות תרבותיות. הרמ"א משלב ומעצב את המנהג האשכנזי בתוך עולם ההלכה - הן מבחינה צורנית (בשילוב בתוך השו"ע ובשימוש במקורות כתובים בלבד) והן מבחינה מהותית (שהוא מחיל על המנהג את כלי המחשבה ההלכתית). ר' יוסף כ"ץ מבקש לשמר את העולם הישן כצורתו, בלי להתמודד עם הנסיבות המשתנות, באמצעות השימוש בדפוס ותוך נסיון לחקות את מפעלו של גיסו. ר' מיכל מארפטשיק פותח ערוץ של שמירת המנהג האשכנזי תוך בקשת הצדקה בתורת הסוד - הוא עצמו באמצעות הזוהר, וממשיכו בספרות האריז"ל.

כולנו יודעים איך הסתיימה המערכה – הרמ"א ניצח ושרד על בימת ההיסטוריה ואילו כל יריביו שקעו במצולות העבר. אולם אין כמו נסיונותיהם של מתחריו כדי להדגים את האקלים, את ההקשרים ההיסטוריים ואת נסיבות הזמן, ולכדי להסביר טוב יותר מה היתה תכלית מפעלו של הרמ"א.